

ГУВОҲНИНГ ЁКИ ЖАБРЛАНУВЧИНИНГ БИЛА ТУРИБ ЁЛҒОН КЎРСАТУВ БЕРИШИ ЖИНОЯТЛАРИ БЎЙИЧА ЮЗЛАШТИРИШ ЎТКАЗИШНИНГ ЎЗИГА ҲОС ҲУСУСИЯТЛАРИ

¹Абдуллаев Акмалжон Йўлчибоевич*,

Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси Тергов фаолияти кафедраси катта ўқитувчиси

²Асқаров Мирзохид Миржалол ўғли

Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси Тергов фаолияти кафедраси катта ўқитувчиси

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7568254>

Аннотация: Мазкур мақолада гувоҳнинг ёки жабрланувчининг била туриб ёлғон кўрсатув бериши жиноятларида юзлаштириш тергов ҳаракатини ўзига ҳос ҳусусиятлари кўриб чиқилади. Шунингдек, суриштирувчи ёки терговчи юзлаштириш тергов ҳаракатини ўтказишдан аввал тайёргарлик босқичида эътибор қаратиши лозим бўлган жиҳатлар ёритилади.

Калит сўзлар: ёлғон кўрсатув, юзлаштириш, бош тортиш, тайёргарлик кўриш, ташкилий жиҳат, тактик жиҳат.

Гувоҳнинг ёки жабрланувчининг била туриб ёлғон кўрсатув беришида ифодаланган жиноятларни сифатли, тўлиқ ва ҳар томонлама тергов қилиш орқали айбдорларни фош этиш, шунингдек, тергов қилишда ўтказиладиган тергов ҳаракатларининг натижаси самарали бўлишида юзлаштириш тергов ҳаракатини ўрни беқиёс саналади. Юзлаштириш илгари сўроқ қилинган икки шахс кўрсатувлари ўртасида жиддий қарама-қаршилиқлар бўлганда бу қарама-қаршилиқларнинг сабабини аниқлаш учун ўтказилади [1].

Юзлаштириш - бу жиноят иши бўйича тўғри қарор қабул қилиш учун аҳамиятли бўлган ишнинг ҳолатлари тўғрисида кўрсатувларни олиш ва мустаҳкамлаш мақсадида ўтказиладиган сўров ва текшириш операциялари мажмуаси бўлган сўроқнинг бир тури бўлиб, процессуал-тактик ва психологик жиҳатдан мураккаб тергов ҳаракати ҳисобланади.

Юзлаштириш натижалари бўйича суриштирувчи ёки терговчи ишнинг ҳақиқий ҳолатларини аниқлайди, шунингдек, илгари сўроқ қилинган шахсларнинг кўрсатмаларидаги жиддий зиддиятларни бартараф этади. Бунда суриштирувчи ёки терговчи навбатма-навбат бир хил ҳолатлар (фактлар, ҳодисалар) тўғрисида аввал сўроқ қилинган икки шахсга саволлар беради [2], сўроқ қилинувчидан олинган маълумотларни текширади ва таққослайди, баҳсли фактлар ва ҳодисаларга мувофиқ ҳақиқатни аниқлайди [3].

Ўрганилаётган жиноят тури бўйича юзлаштириш гумон қилинувчи ёки айбланувчи била туриб ёлғон кўрсатув берганликда айбига иқроп бўлмаса, лекин тергов жараёнида кўрсатув беришдан бош тортмаган ҳолларда амалга оширилади. Ушбу масалада А.Р. Белкин кўрсатув беришдан бош тортган ёки сўроқ давомида айрим саволларга жавоб бермаган процесс иштирокчиси билан юзлаштириш тергов

* Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлиги Академияси Тергов фаолияти кафедраси катта ўқитувчиси

ҳаракатини ўтказиш муаммоли масала эканлигини таъкидлаб, қонунчиликда бундай ҳолатлар ҳам юзлаштириш тергов ҳаракатини ўтказишга асос бўлиши белгилаб қўйилиши зарурлигини баён этган [4].

Р.С. Яновский эса кўрсатув беришдан бош тортиш ҳуқуқи гумон қилинувчи ва айбланувчи тегишли бўлганлиги боис улар иштирокида ўтказиладиган юзлаштириш фақат ушбу иштирокчиларнинг илтимосига кўра ўтказилиши бўйича қонунчиликка ўзгартириш киритиш лозимлигини билдирган [5].

Биз юқоридаги муаммоли ҳолатда А.Р. Белкинни фикрларига қўшила олмаймиз, чунки суриштирувчи ёки терговчи томонидан кўрсатув бермаслик ҳуқуқи мавжуд бўлган гумон қилинувчи ёки айбланувчини процессуал қонун кучи ёрдамида юзлаштиришга мажбур қилиш ўта мантиқсизлик саналади. Ҳатто бу амалга ошган тақдирда ҳам юзлаштиришдан қўзланган мақсадга етиб бўлмайди.

Р.С. Яновскийни фикрига келсак, уни фикрларига қисман қўшила оламиз. Фикримизча, юзлаштириш гумон қилинувчи ёки айбланувчининг илтимосига биноан эмас, балки уларни розиликларига асосан суриштирувчи ёки терговчининг иродаси билан ўтказилиши мақсадга мувофиқ бўлади.

Бошқа жиноят турларига нисбатан гувоҳнинг ёки жабрланувчининг била туриб ёлғон кўрсатув бериши жиноятларида юзлаштириш суриштирувчи ва терговчидан кучли профессионаликни талаб қилади. Амалда суриштирувчи ёки терговчи ўзининг тажрибасизлиги ёки ўзига ишончи туфайли юзлаштириш давомида тактик жиҳатдан амал қилиниши лозим бўлган қоидалар ва тавсияларни эътиборсиз қолдириб, муайян жиноят иши бўйича тергов натижасини асоссиз хавф остида қолдириши мумкин. А.А. Степановни таъбири билан айтганда, терговчи зиммасига ҳам қийин ва муҳим рол юкланади, у нафақат баённомада юзма-юзликнинг асосий мазмунини холисона акс эттиришга, балки жиноятни фош этишнинг ташкилотчиси сифатида, ҳақиқат тантанаси учун уни профессионал тарзда тайёрлаш ва ўтказишга мажбурдир [6].

Фикримизча, суриштирувчи ёки терговчи гувоҳнинг ёки жабрланувчининг била туриб ёлғон кўрсатув бериши жиноятларида юзлаштириш тергов ҳаракатини ўтказишдан аввал пухта тайёргарлик кўриши лозим. Биз олимларнинг бу борадаги фикр-мулоҳазалари таҳлили ва суд-тергов амалиётидан келиб чиққан ҳолда, суриштирувчи ёки терговчининг юзлаштириш тергов ҳаракатини ўтказишдан олдинги тайёргарлик босқичини ташкилий ва тактик жиҳатлари билан фарқлаш лозимлигини таклиф этамиз.

Назаримизда ташкилий жиҳатдан суриштирувчи ёки терговчи тайёргарлик кўриш жараёнида қуйидаги масалаларни ҳал қилиши лозим:

- тергов ҳаракати ўтказилиши лозим бўлган жойни белгилайди (хизмат хонаси, ЖИЭМ, ВУТХ ва бошқа жойлар) ва мазкур жойда тергов ҳаракати ўтказилиши жараёнида юзлаштирилиши лозим бўлган шахслар ўзаро бир-бирларига тан жароҳати етказишлари ёки бошқа салбий ҳолатлар юз беришини олдини олиш чораларини кўради. Юзлаштириш иштирокчилари яқинида турли тиғли канцелярия ва офис жиҳозлари, учли ва тан жароҳати етказиш мумкин бўлган нарсаларни мавжуд бўлмаслигини таъминлайди;

- тергов ҳаракати ўтказилишини видео ва фототасвирга олинишини таъминлаш учун эксперт-криминалистни тергов ҳаракати жараёнида иштирок этишини ташкиллаштиради. Агар эксперт-криминалист талаб этилмаса, ўзида мавжуд бўлган видео ва фототасвирга олишга мўлжалланган техник жиҳозларни созлигини текширади;

- агар юзлаштирилиши лозим бўлган шахслардан бири ёки ҳар иккиси қамоқда сақланаётган жойдан олиб келиниши лозим бўлса, уни тергов органига келтириш, тергов ҳаракати жараёнида уни қочиб кетиши ва бошқа иштирокчиларни хавфсизлигини таъминлаш чораларини, шунингдек, тергов ҳаракати жараёнида бевосита тезкор ходим ва конвой хизмати ходимлари иштирок этишини таъминлаш чораларини кўради;

- тергов ҳаракати янада самарали ўтказилишини таъминлаш мақсадида юзлаштирилиши лозим бўлган шахсларни айна бир вақтда тергов органига келиши ва тергов ҳаракати ўтказилишидан олдин бир-бирларини кўриб, ўзаро суҳбат қуришларини олдини олиш чорасини кўради.

Тактик жиҳатдан суриштирувчи ёки терговчи тайёргарлик кўриш жараёнида қуйидаги масалаларни ҳал қилиши лозим:

- тергов ҳаракати натижаси “акс таъсир” беришини олдини олиш учун жиноят ишидаги далиллар тўғри кўрсатув бераётганидан далолат бериб турган юзлаштирилувчи шахсни ушбу тергов ҳаракатига тайёр эканлигига тўлиқ ишонч ҳосил қилади;

- жиноят ишидаги далиллар тўғри кўрсатув бераётганидан далолат бериб турган юзлаштирилувчи шахсни тергов ҳаракати ўтказишдан муайян муддат (юзлаштириш ўтказувчи ва юзлаштирилувчи шахсни имкониятидан келиб чиқиб белгиланади) олдин кўрқиши, уялиши ва бошқа салбий ҳолатларни енгишига кўмаклашиш учун психологик жиҳатдан тайёрлаш;

- агар тергов ҳаракати жараёнида ҳимоячи иштирок этадиган бўлса, уни тергов ҳаракати ўтказилаётган вақтда ҳимояси остидаги шахсга бевосита ёки билвосита таъсир ўтказишини, яъни фикрлари, кўрсатувлари ва саволга бераётган жавобларини кўзлари, оғзи ёки қўл ҳаракатлари ёхуд стол остида билдирмасдан оёғи ёрдамида бошқаришини ва назорат қилишини олдини олиш чораларини кўриб, ёнма-ён ёки юзма-юз ўтирмаслигини таъминлаш;

- жиноят ишини тергов қилишда аниқланган ҳолатларнинг мантиғидан келиб чиқиб, тергов ҳаракатини айнан қайси юзлаштирилувчи шахсни кўрсатуви билан бошлашни ойдинлаштириш;

- юзлаштириш иштирокчиларининг шахсиятини максимал даражада ўрганиш;

- юзлаштирув мазмунини олдинги терговда гувоҳ, жабрланувчи била туриб ёлғон кўрсатма берган ҳолатлар билан боғлиқ бўлган қисмларга (эпизодларга) бўлиш;

- тергов ҳаракати иштирокчиларининг руҳиятидан келиб чиқиб хатти-ҳаракатларини олдиндан англаган ҳолда, суриштирувчи ва терговчининг потенциал тарафдорини "алоҳида ажратиш кўрсатиш" ва унинг фаол иштирокида тактикани қўллаш "сценарийси" ни ишлаб чиқиш;

- тергов ҳаракати жараёнида кимга қандай савол бериш лозимлигини белгилаб, саволларни тузиб чиқиш.

Тактик жиҳатдан олдинги терговда била туриб ёлгон кўрсатма берганлиги тўғрисида сўроқ пайтида тўғри маълумот берган гувоҳ ёки жабрланувчи юзлаштиришда иштирок этишдан бош тортса ёки ўз кўрсатмасини такрорлай олмаслигини билдирса, уни ўтказмаслик лозим.

Суриштирувчи ёки терговчи томонидан юзлаштириш вақтида кўрсатув бериш имконияти дастлаб қайси иштирокчига берилиши масаласини ойдинлаштириб олиш жуда муҳим саналади. Ушбу масала бўйича М.Х.Рустамбоев ва А.Норбоевлар дастлаб терговчининг фикрига кўра ҳаққоний кўрсатув бераётган шахсга кўрсатув бериш имкониятини бериш лозимлигини таъкидлашган [7]. Т.Б.Маматқулов, Ш.Х.Хасанов [8] ва К.А.Соловьевлар [9] ҳам ушбу фикрни қўллаб-қувватлашган.

Биз гувоҳнинг ёки жабрланувчининг била туриб ёлгон кўрсатув бериши жиноятлари бўйича М.Х.Рустамбоев ва юқоридаги бошқа олимларнинг юзлаштириш давомида дастлаб ҳаққоний кўрсатув бераётган шахсга кўрсатув бериш имкониятини бериш лозимлиги ҳақидаги фикр-мулоҳазаларини қўллаб-қувватламаймиз.

Назаримизда, юзлаштириш давомида дастлаб ҳаққоний кўрсатув бераётган шахсга эмас, балки била туриб ёлгон кўрсатув берган шахсга кўрсатув бериш имкониятини бериш лозим бўлади. Чунки юзлаштириш жараёнида дастлаб ҳаққоний кўрсатув бераётган шахсга кўрсатув бериш имкониятини берсак, ушбу кўрсатувларни эшитган била туриб ёлгон кўрсатув берган шахс шуурида ушбу кўрсатувларни анализ ва синтез қилгани ҳолда, ўзига кўрсатув бериш имконияти берилгунга қадар терговни чалғитишга сабаб бўладиган ёлгон маълумотларни кўрсатиб ўтишига имкон берган бўламиз.

Хулоса қилиб айтганда, мазкур таклиф ва тавсияларимиз суд-тергов органлари амалиётида гувоҳнинг ёки жабрланувчининг била туриб ёлгон кўрсатув бериши билан боғлиқ жиноятлар бўйича юзлаштириш тергов ҳаракатларини тўғри ташкил этилишига, шу орқали жиноятни сифатли, тўлиқ ва ҳар томонлама тергов қилиш асосида айбдорларни фош этишга, ўз навбатида, айбсиз шахсларни жиноий жавобгарликка тортилиши ва аксинча, айбдор шахсларни жиноий таъқибдан қутулиб қолишини олдини олишга хизмат қилади.

References:

1. Ўзбекистон Республикасининг Жиноят-процессуал кодекси// <https://lex.uz/docs/111460> (Электрон манбага мурожаат қилинган сана: 12.12.2022 й).
2. Шестеров, А.Г. Психология допроса свидетелей и потерпевших / А.Г. Шестеров. – Ташкент, 1974. – 256 с.
3. Селиванов, Н.А. Руководство для следователей / Н.А. Селиванов. – Москва., 1970. – 456 с. <https://www.libex.ru/detail/book456011.html> (Электрон манбага мурожаат қилинган сана: 15.12.2022 й).
4. Белкин А.Р. Процессуальные проблемы очной ставки // Юридическая наука и правоохранительная практика, 2015, № 3 (33), С. 99-100 с.
5. Яновский Р.С. К вопросу об эффективности производства очной ставки в уголовном судопроизводстве // <https://cyberleninka.ru/viewer> (Электрон манбага мурожаат қилинган сана: 15.12.2022 й).

6. Степанов А.А. Тактика допроса и очной ставки / Настольная книга следователя //Рук авт. кол. Н.П. Дудин, отв. Ред. О.Н. Коршунова, В.С. Шадрин. – Спб.: «Юридический центр Пресс», 2008. – С. 346-348.
7. Рустамбоев М.Х., Норбоев А. Криминалистика (схемалар): Ўқув қўлланма. Т. 2002. Б. 60.
8. Маматқулов Т. Б., Хасанов Ш. Х. Криминалистика: Чизмалар альбоми.– Т., 2005. – Б. 88.
9. Соловьев К. А. Тактические приемы проведения очной ставки <https://cyberleninka.ru/viewer> (Электрон манбага мурожаат қилинган сана: 18.12.2022 й).